De tocht van Atlas V

3 januari 1917

In augustus 1914 vielen de Duitse legers België binnen. De Belgen moesten steeds meer terrein prijsgeven en het land ging verloren tot op een klein gebied na, ten westen van de IJzer.

Hier aan de IJzer leverden de Belgische troepen, met Franse steun, slag met de Duitsers tussen 18 en 30 oktober 1914. Hier konden de aanvallers de hardnekkige weerstand van de Belgen niet overwinnen en werden ze in hun opmars tot staan gebracht. Het Belgische leger zou voor de rest van de Eerste Wereldoorlog stand houden achter de IJzer; het overige deel van België bleef bezet gebied.

In bezet België neemt in 1916 het aantal werkelozen toe en de bezettende macht die hun namen ingeschreven heeft in de registers van het Meldeamt, verzekert hun werk te verschaffen in Duitsland, om de armenzorg te ontlasten. Het Meldeamt houdt daarnaast ook lijsten bij met de namen van mannen in de dienstplichtige leeftijd.

De onrust is enorm. Terwijl ze de grensbewaking van de vijand misleiden, proberen vele jonge mensen de grens met het vrije Nederland over te steken om zich bij het Belgische leger te kunnen voegen en zo te ontkomen aan tewerkstelling in Duitsland of aan verplichte dienst in het Duitse leger.

Ontvluchten wordt echter steeds moeilijker. Transportmiddelen en wegen die naar Nederland voeren worden streng bewaakt en degenen die gedurende de nacht door de grensstreek lopen doen dat met gevaar voor hun leven.

De Duitsers hebben langs de grens drie afrasteringen van prikkeldraad gespannen, waarvan de middelste onder stroom staat. Schildwachten, politiemannen, zoeklichten en mitrailleurs versterken de bewaking. Afzonderlijk of in groepjes trachten vluchtelingen 's nachts de grens te passeren, met hulp van inwoners van de streek. Sommigen kopen schildwachten om, anderen graven sleuven onder de driedubbele afrastering door, klimmen over het prikkeldraad met behulp van een dubbele ladder, knippen de draden door met scharen met rubberen handvatten, of gaan met geweld, de revolver in de vuist.

Velen sterven geëlektrokuteerd, verdrinken of worden getroffen door kogels van de schildwachten. Enkelen worden gevangen genomen en veroordeeld tot dwangarbeid. Zij zullen wegkwijnen in de Duitse deportatieoorden.

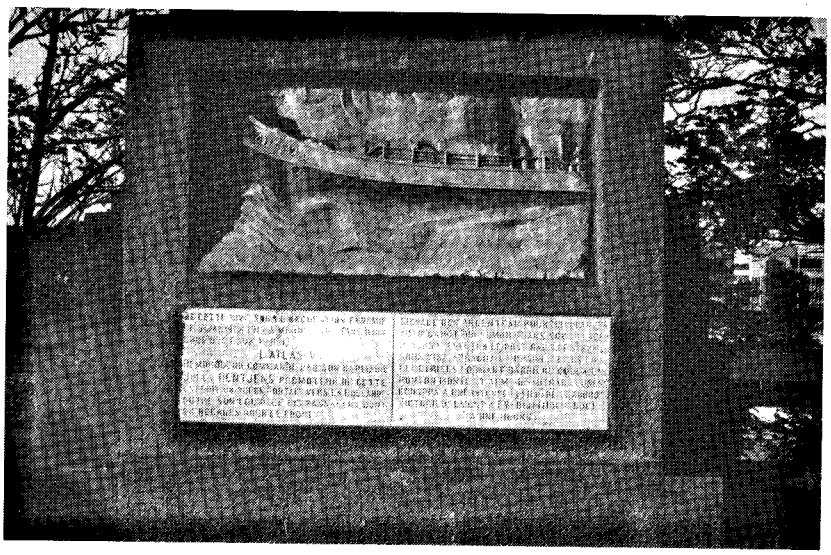

De gemeente Luik heeft op kosten van de stad een gedenkteken laten oprichten bij de opgang naar de brug op enkele tientallen meters van de plek waar de roemruchte sleepboot vertrokken is. De brug draagt trouwens de naam "Pont de l'Atlas V".
Het gedenkteken is het werk van de beeldhouwer Oscar Berchmans en bestaat uit een zuil met daarop afgebeeld het schip dat de golven doorklieft en daaronder, gehouwen in marmer, een beknopt verslag van de expeditie: "Vanaf deze oever, onder vijandelijke bezetting, vertrok op 3-1-1917 om middernacht, gebruik makend van het wassende water, de sleepboot Atlas V onder het commando van zijn kapitein Jules Hentjens, initiatiefnemer van deze expeditie, die behalve zijn bemanning 103 passagiers, van wie 94 recruten voor het front, naar Nederland bracht. Vanaf Argenteau gesignaleerd, achtervolgd door een gepantserde roeiboot - die in zijn kielzog verging - doorbrak de Atlas V de noodspoorbrug onder Visé, verbrak de ketting en elektrische draden die een afsluiting vormden, boorde een ponton bewapend met mitrailleurs in de grond, ontsnapte aan een hevige beschieting en landde zegevierend te Eijsden (Nederland) om 1 uur."
Foto: Jean Rethero, november 1988.

Op de avond van de vierde februari 1918, om ongeveer 9 uur, storten vier jonge inwoners van Visé zich in het ijskoude water van de Maas. Ze zijn eerst over de drie afrasteringen in Ternaaien geklommen en proberen nu zwemmend aan de Duitsers te ontsnappen. Drie van hen bereiken levend Nederlands grondgebied, maar hun kameraad, Léon Delcourt, wordt door de stroom meegevoerd en zijn lichaam wordt vier weken later in Nederland teruggevonden...

Zo zijn er velen. De gevaren en het geweld waren niet in staat de mannen die het juk van de vijand niet zonder meer konden dulden, in het land te houden.

Een van hen was Jules Hentjens, de on-

verschrokken kapitein van de Atlas V. Hij verrichtte op 3 januari 1917 een heldendaad door met zijn sleepboot de waakzaamheid van de Duitsers te misleiden en de Belgisch-Nederlandse grens over te steken, terwijl hij 103 passagiers met zich mee voerde, onder wie 94 rekruten voor het front.

De inscheping

De reparatiewerken aan de Atlas V, die nodig waren na moedwillige vernielingen door de kapitein zelf, waren op kosten van de Duitsers uitgevoerd en de sleepboot zou spoedig weer in de vaart kunnen komen. Omdat de Maas tussen Luik en Eijsden slechts bevaarbaar was bij hoog water, was het nodig het geschikte ogenblik af te wachten om de ontvluchting te wagen. Tegen het einde van december begon het water van de rivier te stijgen en de kapitein trof zijn laatste voorbereidingen.

Oordelend dat het ogenblik gekomen was voor de Atlas V om zijn dienst te hervatten, gaven de Duitsers op 3 januari 1917 aan Jules Hentjens het bevel om het anker te lichten en de sleepboot naar Andenne te varen. Hij antwoordde hen: "Ik geef u mijn woord, dat ik morgen om 8 uur het anker gelicht zal hebben."

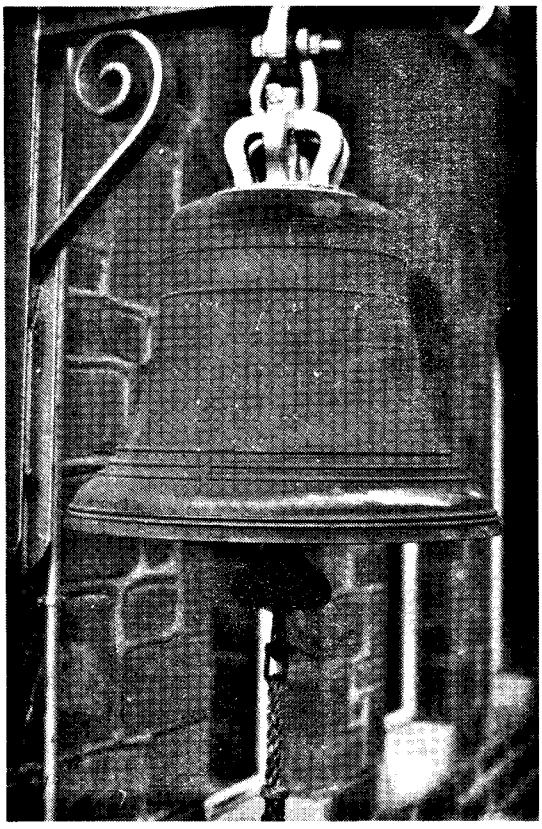

De scheepsbel van de Atlas V is door de eigenaar van de sleepboot aangeboden aan O.L. Vrouw van Banneux. Zij is opgehangen aan hoekmuur van "l'Enclos St. Joseph" ter rechterzijde achter het huis van Mariette Becco, aldus Eduard Dehareng, schrijver van l'Odyssee du remorqueur Atlas V. Merkwaardig is echter dat de inscriptie niet Atlas V vermeldt maar Atlas IV. Foto: Willy Jeukens, november 1988.

En Hentjens zal woord houden. Op de ochtend van die derde januari besluit hij dezelfde dag om middernacht te vertrekken naar Nederland, hoewel hij bang is dat het waterpeil zal gaan dalen gedurende die dag. Hij geeft het bevel om de machines onder stoom te brengen. Koste wat kost, deze nacht moet men het avontuur wagen!

Jules Hentjens is een patriot die door moeilijkheden en gevaren gestimuleerd wordt. Hij is de zoon van een schippersbaas, 33 jaar oud en vader van drie kinderen.

Hij weet dat de scheepvaart op de Maas in de periode van wassend water vol risico's is en dat het moeilijk zal zijn alle gevaarlijke ondiepten te vermijden. Op 30 december heeft hij zich verzekerd van de medewerking van Charles Balbour, kantonnier van de Waterstaat, die wegens zijn functie de loop van de Maas goed kent.

Hij heeft de binnenzijde van het schip laten blinderen en in het ruim ijzeren platen laten neerzetten die later zullen moeten dienen om de stuurlui te beschermen.

Op die derde januari wordt in de etalage van de stoffenwinkel die gedreven wordt door de zus van Jules Hentjens aan Place du Marché in Luik, een vaas neergezet. Dat is het langverwachte teken. Het hele waarschuwingssysteem wordt op gang gebracht. Koeriers haasten zich naar de moedigen die besloten hebben de grens over te steken met de Atlas V.

Langs verschillende wegen begeven de kandidaten voor de ontvluchting zich naar de afgesproken plaatsen van samenkomst in de stad. Trouwe vaderlanders wijzen hen de weg. Vandaar gaan ze voort, beschermd door de duisternis, in de richting van Coronmeuse. De meesten van hen vernemen pas daar hoe en op welke plaats zij zich moeten inschepen. In drie uur tijd gaan, alleen of in kleine groepjes, 103 passagiers met de grootste voorzichtigheid de sleepboot in. Het is een gevaarlijke operatie. Alles verloopt vrijwel in stilte, want het gaat erom niet de aandacht te trekken van de Duitse schildwachten die aan de sluis van het kanaal staan, op een plek waar de meeste vluchtelingen voorbij moeten gaan.

De Atlas V, afgemeerd te Eijsden. Op de brug enkele Nederlandse burgers.

Een van de passagiers, de heer Lambrecht uit Herstal, heeft zijn indrukken opgeschreven: "Het is 20.30 uur als wij met onze vrienden in stilte, wind, motregen en duisternis voortgaan. Wij naderen de sluis. Een donker silhouet steekt af tegen de grijze lucht. Het is de Atlas V, die onze bevrijder zal zijn. We spreken het wachtwoord uit, tonen een bepaalde speelkaart en sluipen over de loopplank, ons van de leuning bedienend. Wij verdwijnen in het achterschip waar reeds een dertigtal medeburgers staat opeengepakt, angstig het vertrek afwachtend. Er zijn er evenveel in het voorschip. De laatste meldt zich om 22.30 uur. Terwijl de Duitsers van de post op nog geen 50 meter afstand van ons slapen als ossen, bromt de machine van de Atlas en in het binnenste van de sleepboot kloppen de harten van 103 Belgen eenstemmig, bedwelmd door de hoop op een nabije bevrijding. ...Een metaalachtig geluid laat zich horen: we vertrekken? Neen, het is loos alarm. Het zijn de stalen platen, die men op de brug aanbrengt om de stuurman te beschermen..."

De tocht

Op het ogenblik dat de schildwachten van de sluis van Coronmeuse hun post verlaten en vervangen worden door andere, geeft kapitein Hentjens bevel de meertouwen door te snijden. Het is zeven minuten voor middernacht. De Atlas V, die onder stoom staat maar met de machines niet ingeschakeld, glijdt in het woelige water van de sterk gewassen Maas. Hentjens laat zich een eind met de stroom meevoeren; dan keert hij het schip langzaam om zijn as en hij volgt de stroom, noordwaarts, in plaats van stroomopwaarts te varen naar Andenne, zoals de Duitsers hem bevolen hadden. De handeling wordt snel en geluidloos volbracht, zonder dat de schildwachten bij de sluis er iets van merken.

Als de boot in het midden van de stroom is aangekomen worden de machines in werking gezet en in de duisternis gaat het naar de vrijheid of... naar de dood.

De mannen binnen in het schip wissen zich het zweet van het voorhoofd; het is drukkend. Een van de passagiers, die als uitkijkpost dienst doet, waagt een kijkje door een spleet en signaleert de verschillende herkenningspunten: het huis Piquet, de kolenmijn van Abhooz, die van De Hoop. Dan meldt de uitkijk: "De brug van Wandre." Op dat ogenblik geen woord meer. Iedereen houdt de adem in. De stuurman laat de machines stilstaan om de Duitse schild-

wachten niet te waarschuwen. Matroos Raoul Lonqueville haalt de schoorsteen naar beneden omdat de doorgang onder de brug te laag is in verband met het hoge peil van het water. Enige minuten later weerklinken er schoten. De schildwacht op de brug heeft alarm geslagen. Maar verder gebeurt er niets en de Atlas drijft stroomafwaarts. 200 Meter voorbij de brug geeft de kapitein het bevel "Voorwaarts!" en de machines worden weer op gang gebracht.

Ter hoogte van Hermalle doorboort een zoeklicht, dat op het fort van Pontisse staat, de duisternis met zijn lichtbundel en de sleepboot tekent zich als een donker spookschip af midden op de rivier.

De weg van de Atlas V vanaf Hermalle sous Argenteau.

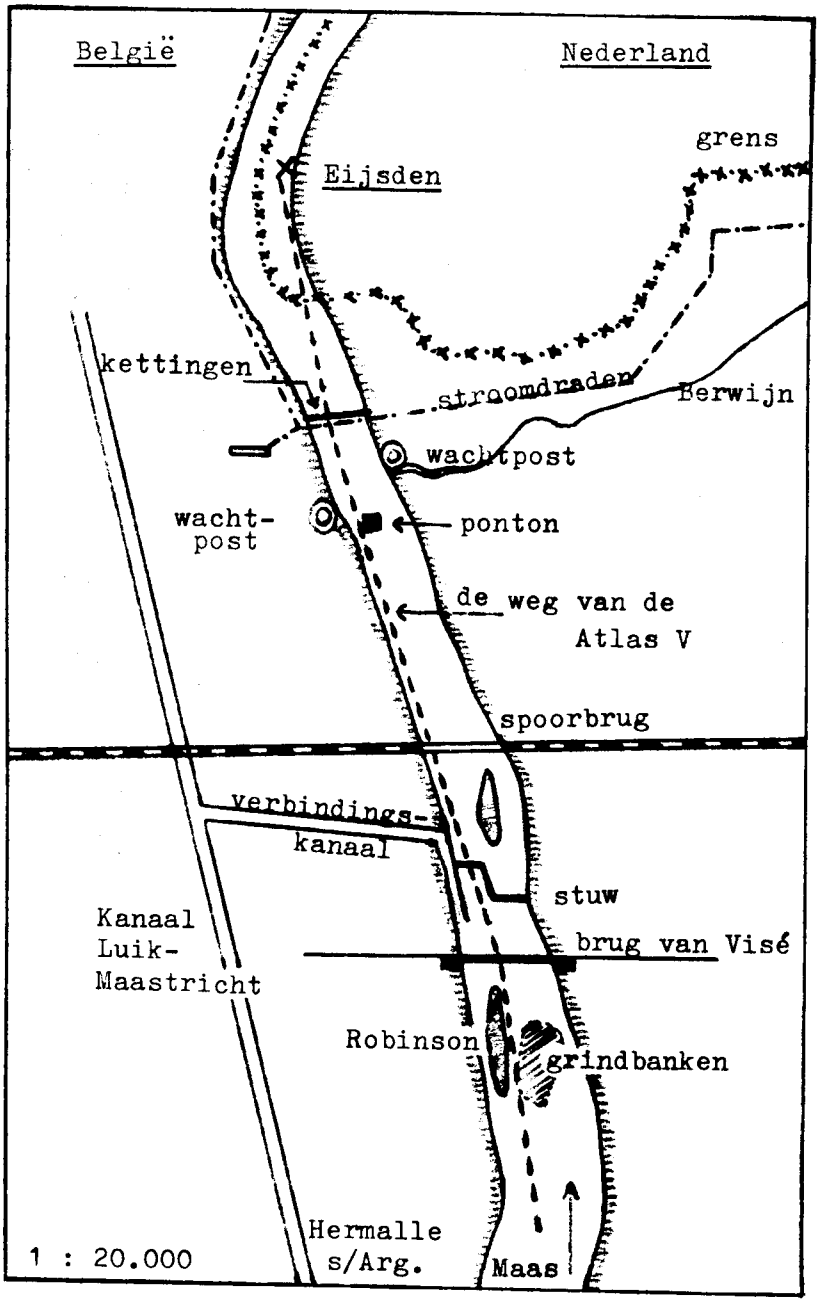

Omdat het water hoog staat is de stuw van Hermalle-sous-Argenteau gestreken en de sleepboot vervolgt zijn geweldig roekeloze nachtelijke onderneming.

Vanaf twee oevers knettert nu het geweervuur, maar zonder enige schade te veroorzaken ketsen de kogels op de flanken van de sleepboot af. Trouwens de ijzeren platen die de stuurstoel omgeven, vormen een afdoende bescherming voor Hentjens, die zijn kleine boot met onvergelijkelijk meesterschap bestuurt.

In het ruim, verlicht door een walmend lampje, wachten de mannen af, sommige zittend, andere staand. De hitte is verstikkend. Enkelen bidden en allen denken aan de dierbaren, die zij zojuist verlieten, misschien voor altijd.

Stroomafwaarts van Hermalle zet een motorboot bemand door meerdere Duitsers en bewapend met een mitrailleur de achtervolging in. Hij blijft enige tijd in het kielzog van de sleepboot en verdwijnt dan plotseling, opgeslokt door de golven. Maar de sleepboot schiet met alle kracht vooruit. De oeverbewoners, die het mitrailleurvuur hoorden, haastten zich naar de ramen, dachten dat ze een spookschip zagen en vreesden een drama.

Nieuwe hindernissen doemen op bij het naderen van het eiland Robinson te Visé. Daar liggen in de stroom grindbanken en eilandjes die ontweken dienen te worden, anders wordt het een ramp. Maar de stuurman kent de Maas en haar klippen goed: hij vaart rechtdoor verder. Hij weet heel goed dat de stroom tijdens grote was genoeg diepte heeft, om die eilandjes te ontwijken en de grindbanken te passeren.

Ook de stuw van Visé is gestreken. De De Atlas V gaat er overheen met het gevaar te pletter te slaan tegen de steenblokken die de stuw beschermen.

Maar er zijn nog andere obstakels te overwinnen. Voor de aanleg van het viaduct van de spoorweg over de Maas stroomafwaarts van Visé is een hulpbrug gebouwd door Russische gevangenen. De vorige dag is Jules Hentjens de plek gaan verkennen waar deze hindernis met succes kan worden genomen, want een berekeningsfout kan een drama veroorzaken. Als de

sleepboot zich in razende vaart in een pijler van de hulpbrug zou boren, zou het met hem en zijn passagiers afgelopen zijn. De brug heeft slechts 7 meter doorvaart, terwijl de sleepboot een breedte heeft van 5,5 meter bij een lengte van 23,5 meter. De lichtstralen van de schijnwerper van Pontisse verlichten nog steeds de Atlas V en volgen zijn hele loop. Voortdurend richt een mitrailleur het vuur op het schip dat met een vaart van 45 km per uur voortstoomt.

Als ervaren kapitein en met een ongehoorde durf stuurt Hentjens zijn vaartuig door de middelste overspanning van de brug. Maar door de kracht van de stroom is de sleepboot een beetje van zijn koers afgeweken en hij raakt een pijler! De brug bezwijkt over een lengte van 20 meter en rails, balken, dikke planken, mitrailleur en soldaten die op de brug staan, storten in het water. Planken en balken blijven haken aan de bovenkant van de sleepboot. Op het ogenblik van de botsing schreeuwt Jules Hentjens: "Wij zijn verloren!" De angst is gelukkig van korte duur. In het ruim zijn de mannen ruw door elkaar geschud en tegen elkaar geworpen, maar de boot heeft de schok goed opgevangen; hij is sterk en vervolgt zijn vaart.

Sinds de sleepboot ontdekt is, is er per telefoon bij alle posten langs de Maas alarm geslagen. In alle haast hebben de Duitsers die belast zijn met de bewaking van de grensovergang, plaats genomen op een ponton met schijnwerpers, bewapend met mitrailleurs. Zij hopen de sleepboot te kunnen stoppen door hem met kogels te doorboren, maar Hentjens laat hen niet de tijd doeltreffend in te grijpen. Het is een kwestie van leven of dood, voor hemzelf en voor al zijn passagiers. Hij vaart op het ponton in en werpt schutters en mitrailleurs door elkaar in het water. In een oogwenk is alles verdwenen.

Het laatste, maar ook het gevaarlijkste obstakel moet nog overwonnen worden: de elektrische kabel en de twee kettingen, die de Duitsers over de rivier gespannen hebben om elke doorvaart te verhinderen.

Het stalen monster gaat nog altijd vooruit en zijn vaart is niet te stuiten. Plotseling een verschrikkelijke schok. De voorsteven van de Atlas V heeft zich hoog opgericht; hij helt naar links, naar rechts en gaat weer naar beneden. Een geweldige vlam voegt haar schijnsel bij dat van de zoeklichten. De schok is zo hevig, dat allen door angst verlamd denken dat de sleepboot uit elkaar springt en dat ze zullen omkomen. Onmiddellijk daarna schreeuwt Jules Hentjens uit alle macht: "Wij zijn gered!"

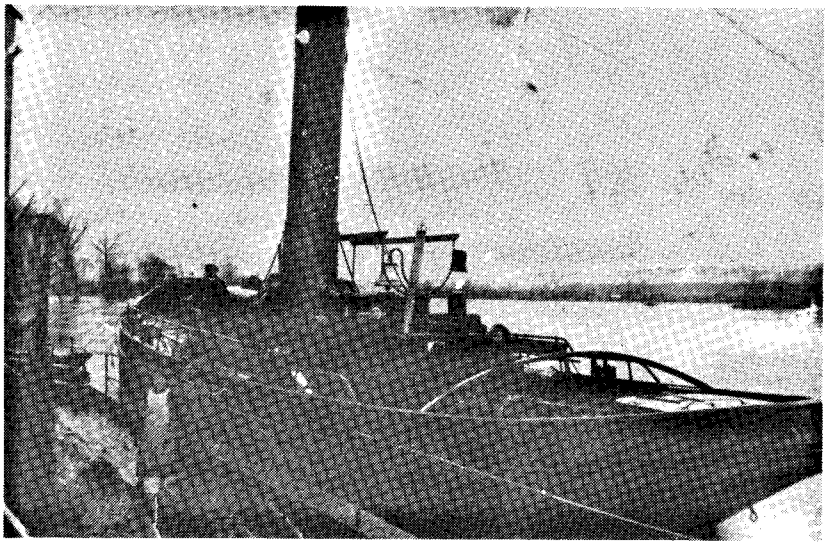

De Atlas V. Op de kade staan Jet (links) en Anna Warnier.

De Atlas V aan de Bat.

Gezond en vrij

De kogels treffen nog steeds de flanken van de Atlas V, maar het is vergeefse moeite. Ze worden zeldzamer. Het geweervuur heeft 20 minuten geduurd en daarna is er stilte; de machines stampen zelfs niet meer. Zonder dat de passagiers, die nog steeds beschut in het ruim vertoeven, het beseffen, is de Atlas V Nederlands water binnen-

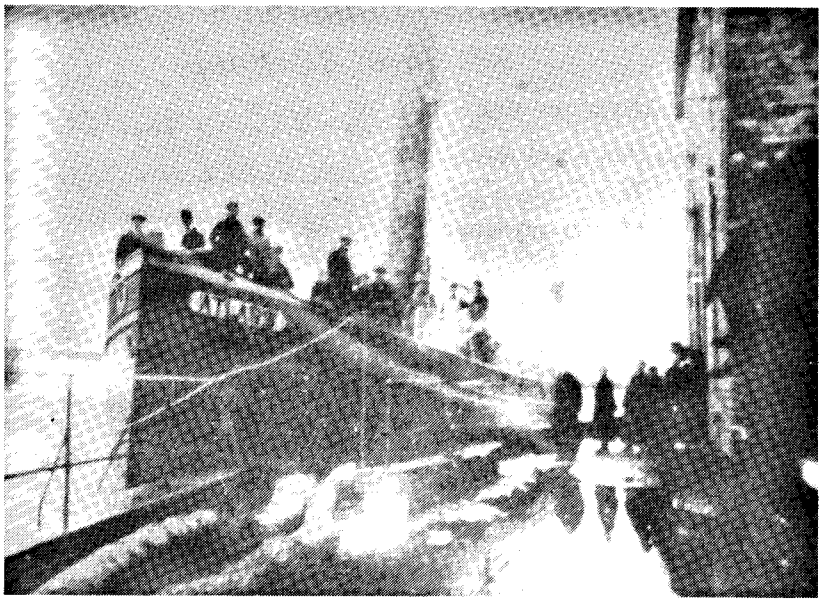

De Atlas V. Rechts op foto café Warnier.

gevaren. Hij is eerst de aanlegplaats gepasseerd, heeft daarna een halve draai gemaakt en ligt nu aan de wal niet ver van café Warnier. Het is ongeveer 1 uur.

Als een lange triomfkreet weerklinkt de sirene van de sleepboot in de nacht. De inwoners van Eijsden schrikken wakker, zo ook de talrijke Belgische vluchtelingen die Eijsden herbergt. Een loopplank wordt uitgelegd. De passagiers komen uit hun schuilplaats en scharen zich rond de bemanning. Zij zwaaien met zakdoeken. Trillende kreten weerklinken: "Leve België, Leve de Koning!" Ze worden door de echo van de overkant van de Maas herhaald. En terwijl de Duitsers zich rekenschap geven van de trieste werkelijkheid van de doorvaart van een verdacht schip, dwars door het netwerk van hun verdediging, komen de inwoners van Eijsden met honderden toelopen en bezorgen de dappere Belgen een geestdriftig onthaal.

Dan vindt er een aangrijpend schouwspel plaats, dat heel wat tranen doet vloeien. Een Belgische vlag, door de rekruten uit Luik meegebracht, wordt ontplooid. De blijdschap verandert in geestdrift als kapitein Hentjens en alle ontsnapten een gloedvolle Brabançonne aanheffen, gevolgd door Valeureux Liégeois en Le chant des Wallons.

In café Warnier worden de vluchtelingen bijzonder goed onthaald. Alle mensen bieden spijs en drank aan en vragen naar nieuws over familieleden die in België achtergebleven zijn. Iedereen wil vooral het verhaal over de ontsnapping horen uit de mond van de geredden zelf.

Op de morgen van de vierde januari tegen zes uur begeven zich allen door modderige straatjes naar de Zinkwitfabriek waar te hunner ere een kleine receptie georganiseerd is door directeur F. Pisart. Bij het aanbreken van de dag gaan ze weer naar de Atlas terug.

Op het eerste gezicht is er geen ernstige schade aan de boot, behalve misschien onder de waterlijn. Een kogel heeft de wand van de kolenbergplaats doorboord. Het anker is verloren gegaan bij de aanvaring met de hulpbrug in Visé en de beschermhaak die voor op de sleepboot geplaatst was, is afgerukt. De schoorsteen, gemerkt met een wit klaverblad, staat weer fier rechtop. Hij is wat gedeukt en op verschillende plaatsen doorboord. Enkele planken en balken zijn aan de sleepboot blijven haken.

Op de Belgische oever bekijken drie punthelmen met verrekijkers de Atlas V, onbereikbaar van hen gescheiden door de bruin-gele golven van de Maas, terwijl zich op Nederlands grondgebied een golf van sympathie manifesteert. In Ternaaien heeft de bevolking ook het geknetter van het geweervuur, het geloei van de sirene en daarna de kreten en het gezang gehoord. Van Ternaaien uit vertrekken, zo gauw de nieuwe dag aanbreekt, koeriers naar Luik. Onmiddellijk worden bloemen in de vaas gezet in de etalage aan Place du Marché. Zoals afgesproken passeren de familieleden van de ontsnapten over de stoep. Opgelucht en blij nemen ze zo kennis van de stille boodschap.

De eigenaar van de Atlas V, de heer Gilman, werd door de Duitse overheid gedwongen zich naar Eijsden te begeven om zijn boot weer in bezit te nemen en naar Luik terug te varen. Vier dagen later arriveerde de Atlas V weer in de stad van waaruit hij zijn gewaagde avontuur begon.

De vijand slaagde er tot zijn spijt niet in ook maar iemand aan te houden van al degenen die hadden meegeholpen aan de voorbereiding en het volbrengen van het meesterstuk.

Noot:

Aan de basis van dit verhaal "De tocht van de Atlas V" ligt een publicatie van Eduard Dehareng: l'Odyssee du remorqueur Atlas V, (Visé, z.j.). Dehareng beschrijft de odyssee met grote aandacht voor vele Waalse personen en families, hun vaderlandse gevoelens en hun dappere daden. Na vertaling uit het Frans door mevrouw C. Wolfs-Reijntjens volgde een ingrijpende bewerking door W. Jeukens met de bedoeling het verhaal ook interessant en leesbaar te maken vanuit een niet-Waalse benadering.